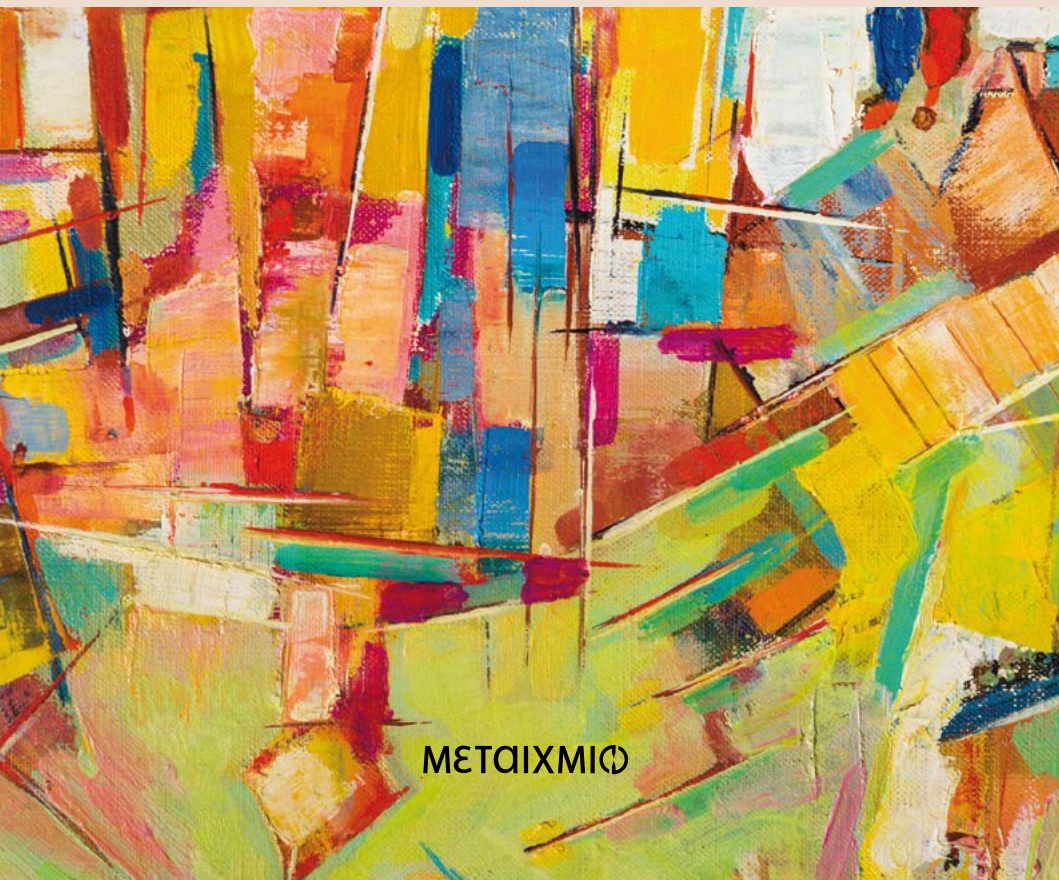

Αφροδίτη Αθανασοπούλου

Σχήματα λόγου

Με παραδείγματα από κείμενα
της ελλαδικής και κυπριακής λογοτεχνίας

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	11
Ορολογία	13
Συγκεντρωτικός πίνακας σχημάτων λόγου	16
A. Γραμματικά (μορφοσυντακτικά) σχήματα λόγου	19
B. Σχήματα ως προς τη θέση των λέξεων στον λόγο	25
Γ. Σχήματα ως προς την πληρότητα του λόγου.....	33
• Έλλειψη / Βραχυλογία	33
• Πλεονασμός.....	34
Δ. Σημασιολογικά σχήματα λόγου (Λεκτικοί τρόποι).....	47
Ποιητικά παραδείγματα για εξάσκηση	71
Ποιητικά παραδείγματα για εξάσκηση – Απαντήσεις.....	87
Βιβλιογραφία.....	107

A. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ (ΜΟΡΦΟΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ) ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ

ΤΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΑΥΤΑ αποτελούν τρόπους του λέγειν που συναντούμε στη λογοτεχνία (αλλά και στον προφορικό λόγο), οι οποίοι μορφοσυντακτικά απομακρύνονται από τους γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες της καθιερωμένης γλώσσας. Από μια γενική άποψη, όλα τα παρακάτω σχήματα είναι *ανακόλουθα* σε ό,τι αφορά τη γραμματική συμφωνία των όρων της πρότασης και τη συντακτική ροή του λόγου.

1. **Σχήμα κατά το νοούμενο:** Γραμματική ασυμφωνία μεταξύ βασικών όρων της πρότασης, π.χ. Υ + Ρ ή ΟΥΣ. + ΕΠΙΘ.* Η σύνταξη (στο γένος, στον αριθμό, στην πτώση) ακολουθεί το *ψυχολογικό υποκείμενο* (λ.χ. στο

---

* Υ = υποκείμενο, Ρ = Ρήμα, ΟΥΣ = ουσιαστικό, ΕΠΙΘ = επίθετο.

πρώτο παράδειγμα: ο κόσμος = οι πολλοί) και όχι το γραμματικό γένος του υποκειμένου.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- **Ο κόσμος τόχουν** τούμπανο κι εμείς κρυφό καμάρι (παροιμία) [κόσμος, ενν. οι πολλοί άνθρωποι]
- **Δυο δυο κορίτσια** σεργιανούν **πιασμένες** απ' το χέρι (Τέλλος Άγρας) [κορίτσια: θηλ.]
- **Τα Κλαυδιανά**, παλιό βυζαντινό χωριό, **κοιμάται** (θρακικό λαϊκό αφήγημα) [αντί κοιμούνται – εδώ το ρήμα «έλκεται» από την παράθεση που είναι στον ενικό]

2. Σχήμα συμφύσεως (δύο συντάξεων)

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- **Σκλάβος** ραγιάδων **έπεσες** (δημοτικό) [δύο συντάξεις που συμφύρονται: α. έπεσες στα χέρια ραγιάδων, β. πιάστηκες σκλάβος ραγιάδων]
- **Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε** (Σολωμός) [α. Ο Απρίλης χορεύει και γελάει μαζί με τον Έρωτα, β. Ο Απρίλης και ο Έρωτας χορεύουν και γελούνε]

3. Σχήμα ανακόλουθο (συντακτικής ανακολουθίας)

- 3.1 Το υποκείμενο σε ονομαστική ή σε πρώτο πρόσωπο υπερिशύει της σύνταξης.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- **Ο Διάκος**, σαν τ' αγροίκησε, πολύ **του** κακοφάνη (δημοτικό) [= Του Διάκου του κακοφάνη]
- *Μα εγώ* δεν **με** παρηγορούν ούτε δικοί ούτε ξένοι (δημοτικό) [= εμένα δεν με παρηγορούν...]
- *Και η Ντοκτορέσσα*; δεν **την** ξαναείδες; δεν **την** ξαναζήτησες; (Τραυλαντώνης) [= την Ντοκτορέσσα...]

- 3.2 Ένας βασικός όρος της πρότασης «έλκεται» από έναν αναφορικό προσδιορισμό (αντωνυμία ή αναφορική πρόταση) και μπαίνει στην ίδια πτώση – ισχύει και το αντίστροφο (βλ. τελευταίο παράδειγμα). Το σχήμα ονομάζεται και **έλεξη**.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- **Ο Χάρος όπου** τάκουσε, πολύ **του** βαρυφάνη (δημοτικό) [Του Χάρου, ο οποίος τ' άκουσε, του βαρυφάνη]
- Αυτή **τη φλόγα που** θωρείς, πρώτ' **ήτανε** τσιμπίδα (δημοτικό) [Αυτή η φλόγα, την οποία θωρείς, ήτανε πρώτα τσιμπίδα]
- *Η πατρίς* τούς χρωστάγει **χάριτες ολουνών όσων** ήταν μέσα (Μακρυγιάννης) [Η πατρίς χρωστάει χάρες σε όλους όσοι ήταν μέσα]

- 3.3 Το υποκείμενο μιας δευτερεύουσας πρότασης έλκεται από το ρήμα της κύριας πρότασης και γίνεται «προληπτικά» αντικείμενό του. Το σχήμα ονομάζεται και **πρόληψη**.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- *Δεν ήλπιζα **τον ουρανό** στη γη να βρέξη αίμα* (δημοτικό) [Δεν ήλπιζα να βρέξη ο ουρανός αίμα στη γη]
- *Ποιος είδε **τον αμάραντο** σε τι γκρεμό φυτρώνει* (δημοτικό) [Ποιος είδε σε τι γκρεμό φυτρώνει ο αμάραντος]

- 3.4 Ένα επίθετο που προσδιορίζει κανονικά έναν ετερόπτωτο ονοματικό προσδιορισμό (π.χ. μια γενική κτητική) έλκεται από το βασικό ουσιαστικό της πρότασης και γίνεται επιθετικός του προσδιορισμός. Αυτό το ανακόλουθο σχήμα ονομάζεται και **σχήμα υπαλλαγής**.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- ***Τ' αντρεωμένα κόκκαλα** ξεθάψτε **του γονιού σας*** (δημοτικό) [αντί: τα κόκκαλα του αντρεωμένου γονιού σας]
- ***Θερμοί** δακρύων **σταλαγμοί*** (Γρυπάρης) [αντί: θερμών δακρύων σταλαγμοί]

- **Άτιμον** σφίγγω **πλεξίδα** των τυράννων (Κάλβος)
[αντί: πλεξίδα των άτιμων τυράννων]*

4. **Σχήμα καθ' όλον και μέρος:** Δύο λέξεις, που εκφράζουν η μία το όλον και η άλλη ένα μέρος αυτού, τίθενται στην ίδια πτώση κατά παράθεση.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- *Του Κίτσου η μάνα κάθονταν **στην άκρη στο ποτάμι** (δημοτικό) [= στην άκρη του ποταμού]*
- *Τρία κομμάτια σύννεφα **στον Όλυμπο, στη ράχη** (δημοτικό) [= στη ράχη του Ολύμπου]*
- ***Την Κυριακή το δειλινό** μεγάλα τόπια βγάλαν (δημοτικό) [= το δειλινό της Κυριακής]*

---

* Το σχήμα της υπαλλαγής είναι συχνό στην ποίηση του Κάλβου. Για άλλα παραδείγματα βλ. Δημήτρης Τζιόβας, «Νεοκλασικές απηχίες και μετωνυμική δομή στις Ωδές του Κάλβου», στον τόμο: *Εισαγωγή στην ποίηση του Κάλβου*, επιμ. Νάσος Βαγενάς, Π.Ε.Κ., Ηράκλειο 2010, σ. 268.

Το βιβλίο αυτό προέκυψε από την ανάγκη των φοιτητών και των εκπαιδευτικών να έχουν μια εικόνα, όσο γίνεται πιο εναργή και ευσύνοπτη, των βασικών σχημάτων λόγου που χαρακτηρίζουν κατεξοχήν την ποίηση (χωρίς, φυσικά, να αποκλείεται η χρήση τους και στον πεζό λόγο). Αποτελεί κοινό μυστικό ότι γύρω από τα σχήματα λόγου επικρατεί αμνηχανία, η οποία εν πολλοίς οφείλεται στο γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί δεν διδάσκονται συστηματικά τα σχήματα αυτά στο Πανεπιστήμιο και τα βοηθήματα που κυκλοφορούν δεν ξεκαθαρίζουν τα πράγματα κατά τρόπο εύληπτο και οικονομικό.

Αυτό το κενό επιχειρεί να καλύψει το ανά χείρας βιβλίο τόσο στο σκέλος της θεωρίας όσο και στο σκέλος της πρακτικής εφαρμογής. Τα παραδείγματα προέρχονται και από τη δημοτική παράδοση και από την επώνυμη λογοτεχνία και αφορούν σε δημιουργούς οι οποίοι διδάσκονται στα πανεπιστημιακά φιλολογοικά τμήματα και στα σχολεία, ώστε η ανάληψη του ποιητικού λόγου, που αποτελεί βασικό στοιχείο του λογοτεχνικού γραμματισμού των μαθητών/φοιτητών, να μπορεί να διευκολύνεται και να ελέγχεται από την αναδρομή σε ένα εύχρηστο εγχειρίδιο όπως αυτό.

Παράλληλα, η χρησιμότητα του βιβλίου είναι ευρύτερη από την πανεπιστημιακή ή τη σχολική τάξη, αφού όσοι ασχολούνται με την τέχνη του λόγου, δημιουργικά ή αναγνωστικά, μπορούν να βρουν σε αυτό κάποια από τα κλειδιά που κάνουν τη λογοτεχνική γλώσσα μια νέα γλώσσα η οποία αναδημιουργεί τον κόσμο.

ISBN:978-618-03-3357-2

9 786180 333572

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 83357

metaixmio.gr

ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ
ΚΑΙ ΣΕ

e-book